

Jiří Hlaváček

***Iracionální egoismus, racionální
altruismus***

***Fakulta sociálních věd UK, Institut ekonomických studií
18. říjen 2010***

Obsah příspěvku:

- **Tragedy of the commons vs. tragedy of the anticommons.**

- **Iracionalita egoismu:**

- ◆ **v důsledku společného vlastnictví zdroje (*tragedy of commons*), kdy individuální užitek při úsilí o jeho maximalizaci klesá či zaniká v důsledku nadužívání zdrojů,**
- ◆ **v důsledku vyloučení ze spotřeby v souvislosti s privátním či klubovým vlastnictvím (*tragedy of the anticommons*).**

- **Iracionalita altruismu:**

- ◆ **v důsledku nedůvěry donátora k recipientovi (svého druhu vězňovo dilema).**

- **Jak egoismus, tak altruismus může být racionální i iracionální**

Už Aristoteles a řešil problém, označovaný jako „tragédie obecné pastviny“.

„Nejméně péče se totiž věnuje tomu, co jest společné velmi mnoha lidem; neboť lidé se starají nejvíce o své vlastnictví, méně již o to, co jest společné, anebo jen potud, pokud se to týká jednotlivce.“

Aristoteles: Politika, kniha druhá, nakl. Jan Leichter, Praha 1939, str. 32.

Tragedy of the commons

Tento pojem zavedl do ekonomické literatury v roce 1833 *William Forster Lloyd*.

Na příkladu středověké vesnice popisoval problém nadměrného spásání obecního pozemku, který nikomu nepatří.

William F. Lloyd: Two Lectures on the Checks to Population, ed. by S. Collingwood, Oxford 1833.

Tragedy of the commons

Přesněji problém nadužívání společně vlastněných prostředků v důsledku **tragedy of the commons** definoval v roce 1954 **H. Scott Gordon** při popisu ekonomiky rybolovu.

Gordon, H. Scott. 1954. The Economic Theory of a Common Property Resource: The Fishery. *Journal of the Political Economy* 62, pp. 124-42.

Tragedy of the commons

Tento termín je nicméně obvykle připisován biologovi **Garretovi Hardinovi**, který v roce 1968 publikoval esej "Tragedy of the Commons,,.

Hlavní teze: maximalizace osobního užitku může vést v konečném důsledku k nenávratnému vyčerpání zdroje a ke snížení užitku všech jednotlivců.

Garrett Hardin: The Tragedy of the Commons, Science, 162(1968): str.1243.

Tragedy of the commons a direktivní ekonomika

Na jedné straně byl **Garrett Hardin** zásadním odpůrcem společného majetku, nicméně pokud takovýto typ vlastnictví existuje, nemůže se zde uplatňovat liberální princip: „*Freedom in a commons brings ruin to all.*“

Ke stejnému závěru dospěla i analýza **možností racionalizovat plánování** v direktivní ekonomice:

Hlaváček J.: Matematická analýza vstřícného plánování, Ekonomicko-matematický obzor, č, 1, 1984

Hlaváček J.: Homo se assecurans, Politická ekonomie 34, č. 6, s. 633 – 639, 1986

Hlaváček J. - Kysilka P. - Zieleniec J.: Plánování a averze k měření. Politická ekonomie 36, č. 5, s. 593 – 606, 1988

Tragedy of the commons a vlastnictví

Zejména Rakouská škola (Friedrich von Hayek, Ludwig von Mises) považuje problém **tragedy of the commons** a **vlastnictví** společně sdílených zdrojů za zásadní a za jediný možný způsob řešení problému **tragedy of the commons** pokládá **privatizaci** zdrojů:

*„Pokud není část země nikým **vlastněna**, ..., je užívána bez ohledu na nevýhody z toho plynoucí. Ti, kteří jsou v pozici **přivlastňující** si výnos se nezajímají o pozdější vliv jejich způsobu čerpání těchto zdrojů.“*

Ludwig von Mises: Human Action, Mises Institute, 1998, s. 856

Tragedy of the commons a vlastnictví

Podobně **Friedrich von Hayek** míní, že problém **vlastnictví** je kardinální: podle něj neefektivní alokace direktivní ekonomiky

*„... souvisí s nemožností zavést tržní cenový systém, pokud škody, které určité užívání společného majetku působí ostatním, nemohou být účinně předeepsány k náhradě **vlastníkovi** toho majetku.“*

Friedrich August von Hayek: Cesta do otroctví, Academia, Praha 1990.

Tragedy of the anticommons a podužívání zdrojů

Michael A. Heller (ekonom a teoretik práva z Columbia Law School) zavedl v roce 1998 pojem **tragedy of anticommons**.

Michael A. Heller: Tragedy of Anticommons. Harvard Law Review, 1998

Heller dovozuje, že jakkoli privátní vlastnictví v ekonomice vytváří bohatství, příliš mnoho privátního vlastnictví má opačný efekt: způsobuje zablokování (gridlock) např. z důvodu přílišné patentové ochrany a omezení vstupu vede k odmítání inovací nebo k jiným formám **podužívání zdrojů**.

Michael A. Heller: The Gridlock Economy: How Too Much Ownership Wrecks Markets, Stops Innovation, and costs lives. Basic Books, 2008 ¹⁰

Tragedy of the anticommons a podužívání zdrojů

James Buchanan (laureát Nobelovy ceny z roku 1986), soudí, že:

„... anticommons je užitečná metafora pro pochopení jak a proč se může potencionální ekonomická hodnota ztratit v „černé díře“ podužívání zdrojů, ztráty, která může být kvantitativně srovnatelná s nadužíváním v případě tragedy of commons“.

James Buchanan, Yong J. Yoon: Symmetric Tragedies: Commons and Anticommons. Journal of Law and Economics, Vol. 43, No.1, 2000.

Podužívání zdrojů: klubové statky a ostentativní spotřeba

Vyloučení nečlenů klubu je formou vyloučení ze spotřeby. To sice chrání klubový majetek před devastací z důvodu „tragedy of commons“, ale pokud je členství v klubu pouze prokázáním individuálního úspěchu, přestávají finanční motivy, které by normálně vedly k omezení vylučování ze spotřeby, ve světě veblenovské **ostentativní spotřeby** fungovat. Důsledkem může být **podužívání** nebo až **vyřazení zdrojů** z jakékoli spotřeby. To lze označit jak formu selhání trhu.

Veblen T.: *The Theory of the Leisure Class*. Harmondsworth (poprvé publikováno 1899) Penguin, 1979

Možné řešení problémů *tragedy of commons* a *anticommons*: racionální dohoda účastníků

Elinor Ostrom z Indiana University (Nobelova cena 2009), ukazuje, že kromě standardních řešení (privatizace přírodních zdrojů a jejich vládní regulace) reálně existují i jiná institucionální řešení, zejména **společná správa uživatelů**, a že tato řešení mohou dlouhodobě a i efektivně fungovat. Zkoumala společné vlastnictví lesů ve 200 městech po celém světě. Závěrem výzkumu bylo zjištění, že lidé jsou schopni efektivně využívat společné zdroje i bez regulace státu, pouze na základě racionální dohody.

Elinor Ostromová: working together

Ostromová dospěla k závěru, že nastolená důvěra a sebejednodušší forma komunikace přibližuje lidi k optimálnímu řešení. To je „odříznuto“, pokud se lidé rozhodují a konají izolovaně a odmítají blízký kontakt s ostatními zainteresovanými subjekty. Argumentuje, že schopnost člověka jednat kooperativně a kultivovat své kooperativní jednání představuje cestu k efektivní správě společných zdrojů.

Elinor Ostromová: working together

- Podle Elinor Ostromové vedle centrického a decentralizovaného uspořádání reálně (a často efektivně) existuje polycentrické uspořádání, které je na první pohled sice složité, přesto ale může za určitých podmínek (definovala osm obecných pravidel (nutných podmínek) dobrého fungování správy kolektivních statků) fungovat uspokojivě.
- Její v současnosti připravovaná nová kniha se bude jmenovat „Working Together“. V jejím pojetí spolupráce neznamena jen participaci na společném projektu, nýbrž sounáležitost.

Maximalizace zisku vs. altruismus

Mohlo by se zdát, že opuštěním světa maximalizace vlastního hmotného prospěchu se dostáváme do idylického a neracionálního světa altruismu. Ale:

- **(racionální altruismus)**: vstřícné a bezkonfliktní chování může být příznivější v pohledu pravděpodobnosti přežití (viz podobenství „Jestřáb a hrdlička“)¹,
- **(krutý altruismus)**: altruista – donátor za určitých podmínek racionálně rozhodne o likvidaci recipienta (příjemce) dotace ².

¹ Robert H. Frank: Mikroekonomie a chování, s. 254 – 258, Praha, Svoboda, 1995.

² Jiří Hlaváček – Michal Hlaváček: Cruel Altruism, Prague Economic Papers, 14, č. 4, s. 363-37, 2005

Racionální a iracionální egoismus

Egoismus (jakkoli obvykle racionální) může být **iracionální**, například:

- ◆ prosazuje-li se v rámci společně sdílených zdrojů a v jeho důsledku dochází k jejich **nadužívání** a případně devastaci. Tragedy of commons tak představuje oslabení ekonomiky i snížení individuálního užitku,
- ◆ způsobí-li všeobecnou **nedůvěru** obchodních partnerů a vyvolá-li vysoké náklady na zajištění se oproti „podrazům“,
- ◆ vede-li ke **ztrátě důvěryhodnosti** spojené z ekonomickými ztrátami (x CSR-corporate social responsibility)

Racionální a iracionální altruismus

Rovněž **altruismus** může být **racionální**, ale i **iracionální**. Pravidla pro poskytování dotace nemusí, ale mohou protirečit záměru dotace. Tak například za kontrolu zneužití poskytovaných prostředků platí donátor (například stát) snížením efektivnosti v poskytování této služby. Jedná se o **vězňovo dilema** svého druhu, kdy nedůvěra mezi zainteresovanými (například neochota donátora uvěřit příjemci dotace, že časovým přesunem části dotace nebo vysokými režijními náklady dotaci nezneužívá) může být příčinou ekonomicky iracionálního chování.

Zobecněná mikroekonomie

- Ekonomická racionalita se tedy v reálném světě neomezuje na maximalizaci zisku, i když tato motivace v tržní ekonomice dominuje.
- V naší zobecněné mikroekonomii proto paradigma homo oeconomicus neopouštíme, ale **zobecňujeme**.
- Tam, kde je to možné, zůstáváme u modelové abstrakce homo oeconomicus.
- Naproti tomu za hranici tohoto paradigmatu se vydáváme tam, kde působí neziskové subjekty a kde jde o ekonomické aktivity, které mohou být racionální i iracionální.

Zobecněná mikroekonomie

- Zobecňujícím kriteriem je pro nás „darwinovská“ **maximalizace pravděpodobnosti přežití.**
- Předpokládáme úměrnost pravděpodobnosti přežití relativní rezervě rozhodné veličiny d oproti hranici zániku b
- Tomu odpovídá **maximalizace paretovské pravděpodobnosti** s distribuční funkcí

$$F(d) = \max [0; (d-b)/b]$$

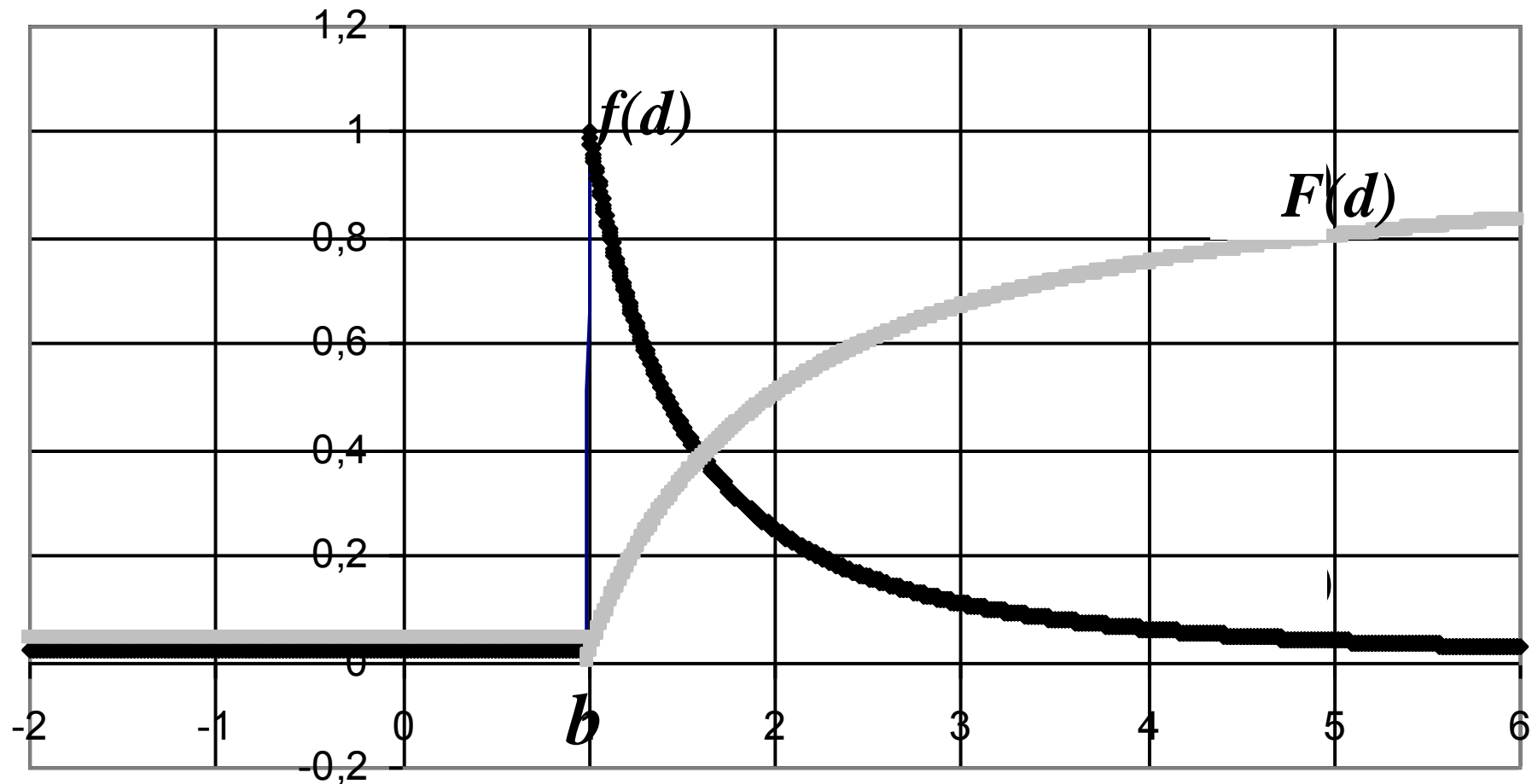
a s funkcí hustoty pravděpodobnosti

$$f(d) = b/d^2 \quad \text{pro } d > b,$$

$$f(d) = 0 \quad \text{pro } d \leq b$$

Zobecněná mikroekonomie

Paretoovo rozdělení 1.stupně: $b = 1$, $m = \sqrt{2}$, $\mu = 2$

Zobecněná mikroekonomie

- Domníváme se že, že zobecněná mikroekonomie představuje zobecnění účelné, protože umožnilo modelově uchopit mj.:
 - ◆ rozhodování v nestandardních situacích (CPE, druhotná platební neschopnost),
 - ◆ ekonomickou racionalitu v neziskových sférách ekonomiky (např. vysoké školy),
 - ◆ posouzení racionality v principech donátorských aktivit (vč. alokace státních dotací),
 - ◆ modelovat sounáležitost subjektů (např. při pozitivních externalitách),
 - ◆ postihnout situační averzi k riziku,
 - ◆ modelovat racionální altruistické aktivity

**Děkuji za
pozornost**